

הפסגות של י.ו.גתה ו-מ.י.לרמונטוב

הרבה נכתב על "Über allen Gipfeln" ("מעל כל פסגות ההרים") מאת י.ו.גתה. אולי עוד כמה הערותי שלא הולכות בתלם לא יהיו פשע כה גדול.

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

תרגום מילולי לעברית:

מעל כל פסגות ההרים
רוגע.
בכל צמרות
אתה / לא / מרגיש
כמעט שום תזוזה;
ציפורים קטנות שותקות ביער.
חכה רק, בקרוב
תירגע גם אתה.

גתה כתב את זה בשנת 1780 על הקיר של ביתן ציד, בראש ההר, במהלך הטייול. הוא היה אז שר ה"כל וכל" בחצרו של הדוכס קארל אוגוסט בוויימר, ועסק בצבא, באוצר, בתיאטרון הדוכסי, בגיאולוגיה, במורפולוגיה של בעלי חיים וצמחים, באנטומיה ובמדעים אחרים וגילה בהם תגליות. הוא היה עמוס מאוד בעבודתו ועייף.

שמונה שורות אלה פורסמו בכרך ראשון של יצירות גתה רק בשנת 1815 תחת הכותרת Ein Gleiches ("משהו כמו זה") אחרי "שיר הלילה של הנודד". והן נשארו מאז השיר הלירי הגרמני המפורסם ביותר בגרמניה וגם בכל העולם. אך מה הוא סוד הטקסט הזה, המינימליסטי במתכוון, בו אין פרטים, אין פעולות, אין כינויים, אין מטאפורות?

גתה הציג מערכת ברורה בבניית השיר. הפרשנים טוענים כי הוא מעביר בעקביות את מוקד תשומת הלב מחפצים רחוקים לחפצים קרובים יותר, מהטבע הדומם לצמחים, לבעלי חיים ולבני אדם. זה מה שמצדיק את הטענה על גאונות היצירה הזאת. הם מסבירים שגתה מטפס במעלה ההר, רואה צמרות עצים, עובר ביער, "מחבר בין תחושות ראייה ושמיעה". עם זאת, לא ברור על איזה סוג של רשמים חזותיים מדובר: אי אפשר לראות רוגע (לא בלי סיבה גתה כותב באופן מדויק לא "אתה רואה", אלא "אתה מרגיש". והמשורר, כמו שזה נראה לי, לוכד באוזן את רוגע העצים (כמו, באופן טבעי, את שתיקת הציפורים), מכיוון שעניו ממוקדות בשביל הציידים לאורכו הוא הולך (השבילים לתיירים סוללו מאוחר יותר).

כאשר מנתחים שיר של גתה, מציינים בדרך כלל שהוא כתוב בשורות עם מספר שונה של הברות, וזה לא אופייני לגתה. יתרה מזאת, גם אלה הבוחנים בפירוט את צורת השיר (למשל, קארל היינץ ווייסר¹), אינם מציינים מדוע בחר המשורר בצורה זו של השיר. נראה לי, כי כאן מסתתר אחד מסודות ההשפעה של היצירה על הקורא בכך שהמשורר מפר באופן מכוון את ההתאמה בין צורה לתוכן, כאשר הוא מתאר את מצב של הטבע ושל האדם, גיבור השיר. למעשה, כבר השורה השנייה מדאיגה: מדוע לאחר שירה בנשימה אחת ארוכה של השורה הראשונה, השורה השנייה נשברה ממש בהתחלתה? כך גם השורות הבאות. שורות ארוכות מתארות את שלוות הטבע, שורות קצרות קוטעות דיבור, כאילו הדובר בשיר סובל מקוצר נשימה. הייתי רוצה, במקום לחישה קלה (כמו שאותן קוראים ושרים בדרך כלל), לסיים אותן עם נשיפה h! u! . האדם, ככל הנראה, עייף, מתקשה בנשימה, ופעילות לבו מונעות ממנו לנשום ולדבר. וזה נמשך עד שבשתי השורות האחרונות מתברר שהוא באמת זקוק למנוחה, אם כי לא נאמרה אף מילה על מצבו. (ברור שהמשורר "מדבר" כל הזמן עם עצמו, ולא מרגיע את המשרת המלווה אותו).

אם ניקח בחשבון (אך אף אחד מהפרשנים לא כותב על כך!) שהשורה האחרונה מורכבת מהסיומות של השורות 2, 4 ו-5 הקודמות, (Ruh - est du - auh) המסקנה הפוכה ברורה מאליה: הדבר מתאפשר

רק אם המשורר מתחיל לחבר את השיר מהביטוי המתאים למדי " בקרוב תירגע גם אתה" **balde** **Ruhest du auch** ורק אחר כך מחליט לעשות חרוז מההברות 'Ruh ו-du באמצעות צורה מקוצרת של המילה Ruhe (רוגע). המילה **balde** מושכת אליה כחרוז את הצורה הפואטית של המילה Wald (יער) שהיא **Walde**, וגם למילה **Wipfeln** (צמרות עצים), נמשכת המילה **Gipfeln** (פסגות הרים). החרוזים במלעיל "מאריכים" את השורות הארוכות עוד יותר. כלומר, גתה הולך "מקרוב לרחוק" - מעצמו אל ההרים. כל זה מהווה שיא הוירטואוזיות הפואטית, לא כל שכן - כאלתור!

שירו של גתה מוזיקלי להפליא. דבר זה מושג, ראשית כל, על ידי שפע של עיצורים מצלצלים (במיוחד L רך), אותיות תנועה זוגיות (דיפטונגים) ואותיות H מדוברות כנשיפה קלה. הטקסט ממש נושם. הצימצום מושג הודות להיעדר שמות תואר, פעלים פעילים ובאופן כללי על-ידי הדומיננטיות של שמות עצם, אך לשיר את הטקסט, המורכב משורות שונות באורכן, אינה נוחה, ואפילו המלודיות של מלחינים גדולים כמו שוברט, ליסט ושומן נראות לי ארוכות מדי וסנטימנטליות.

מעניין כיצד פרשנים שונים מפרשים את סיום השיר בדרכים שונות. יש כאלה החושבים שגתה במילה "רוגע/מנוחה" התכוון ל"מנוחה נכונה, נצחית", ומצדיקים את הפירוש הזה בכך שגתה התלונן על עומס יתר בעבודה באותן שנים. הוא אמר שחיים כאלה גרועים ממוות. אבל זה לא יותר מאשר גזומה. בגיל 31, גתה לא חשב ברצינות על המוות. הוא התרשם יותר מכוח דבריו. כשגל התאבדויות של צעירים עדיני נפש סחף את אירופה לאחר שהם קראו את הרומן "ורטר" שלו, גתה לא לקח בו חלק. נכון, לאחר שביקר באותו בית ציד בפעם השנייה, הוא ציטט את עצמו באומרו: "גם אתה תנוח ... וטפח את פינות עיניו בממחטה צחורה, אבל זה היה בגיל 81.

ההערות על יצירתו של גתה שמצאתי באינטרנט בגרמנית, אנגלית, רוסית ועברית לא נראו לי משכנעות. הייתי אסיר תודה אם היו מבהירים לי: האם מישהו פירש את השיר הזה בדרך שאני בחרתי, והיכן אוכל לקרוא על זה.

* * *

התוודעתי לשירו של גתה המקורי כשתרגמתי את השיר "מאת גתה" של מיכאיל לרמונטוב מרוסית לעברית.

השיר נכתב על הנושא "Über allen Gipfeln". שירו של גתה תורגם לרוסית פעמים רבות, אך תרגומו של מיכאיל לרמונטוב הוא הידוע והאהוב ברוסית לא פחות מאשר השיר המקורי של גתה בגרמניה:

על-פי גתה

כָּל פְּסָגָה נֹסֶקֶת
יְשֵׁנָה בְּלֵיל.
בְּכָל עֵמֶק שֶׁקֵּט,
אֶפֶל, טַל וְצֶל;
פֶּג אֶבֶק לְגִבָּה,
לֹא רוֹעֵד שׁוֹם בְּד...
עוֹד יְבֹא מְרֻזָּע,
רַק הִמָּתֵן נָא קֶצֶת.

(1840 בגיל 26)

שירו של לרמונטוב נקרא "מאת גתה", אם כי משמונה השורות רק הראשונה והשתיים האחרונות שייכים למשורר הגרמני, השאר הם האלתור של לרמונטוב, ואפשר לכנות את התרגום כמאוד חופשי. סיפורו של לרמונטוב על שלום הטבע מתבצע בנימה רגועה ואחידה לחלוטין, מבלי לרמז על הסוף הדרמטי. וכאשר המשפט האחרון מופיע, נראה שהוא מופנה אל בן השיח אשר שתק כל הזמן ואשר זקוק לרגיעה ומנוחה. המתח שהורגש בשיר גתה המקורי כבר מהשורה השנייה, עולה בתרגום של לרמונטוב כמכה פמאומית. כעת הקורא צריך למצוא בדחיפות הסבר כלשהו לסיום הבלתי צפוי. לרמונטוב רואה הרים מרחוק, הולך בדרך בעמק לאורך עצים או שיחים. לכל תמונה הוא, בניגוד לגתה, נותן תיאור. ההרים שלו ישנים, העמקים מלאים בערפל רענן ושקט, הדרך לא מאובקת, העלים לא

רועדים. כל התיאורים האלה אינם מקוריים, אבל אי אפשר לקרוא את השורות האלה בלי התרגשות, כי יש בהן כל כך הרבה מוזיקה.

נושא הגאולה במוות מאפיין מאוד את יצירותיו של לרמונטוב מההתחלה ועד לדו-קרב האחרון שנה לאחר כתיבת "מאת גתה". וכאן אי אפשר שלא להיזכר בשיר אחר שלו, שנכתב זמן קצר לפני מותו. התחלת השיר חוזרת באופן מפתיע על Über Allen Gipfeln של המשורר הגרמני. בתוכו, תיאור הלילה והגעגוע למנוחה נצחית מגיעים לגבהים אמנותיים כאלה, פסגות כאלה שאליהם גתה אולי היה זקוק ל"פאוסט". הנה יצירת מופת זו של לרמונטוב:

* * *

1

שְׁבִיל צַר מְעַרְפֵּל מְשָׁלִיחַ נִגְה,
לְבַדִּי יִצְאֵתִי לְמַרְחָב;
הַשְּׂמֵמָה קְשׁוּבָה לְקוֹל אֱלֹה,
וְכוֹכֵב מְשִׁיחַ עִם כּוֹכֵב.

2

הַמְרוֹם – כָּלוּ הַדָּר וּפְלֵא,
אֶרֶץ יְשֻׁנָּה בְּזִיו כָּחַל...
לְמָה לִי הַיְסוּרִים הָאֵלֶּה?
צַפְיָה הֵם אוֹ אֲבָדָן גְּדוֹל?

3

כָּלוּם נִפְשֵׁי מֵהַחַיִּים חוֹשֶׁקֶת
הַעֲבָר אוֹתִי לֹא מִצַּעַר;
כָּל מִבְּקָשִׁי – חֲרוּת וְשִׁקְט,
כָּל אֶפְשֵׁי לְהִרְדֵּם מֵהָר!

4

אֵךְ לֹא בְּשֻׁנָּה קָרָה שֶׁל קֶבֶר...
אֵלֹא אֲבִקֵּשׁ לִישׁוֹן לְעַד
כְּשִׁחִיּוֹת תְּנוּם בִּי בְּכָל אֲבָר,
יִתְרַחֵב חֲזִי בְּנִשְׁמַם לְאֵט,

5

לְאֲזַנִּי יוֹמָם וּלְלֵיל כְּרוּחַ
קוֹל מְתוֹק עַל אֶהְבָּה יְשִׁיר,
וְתַמִּיד אֵלּוֹן יִרְקֵי יְשׁוּחַ
כֶּהָ-עֵלְוָה, בְּרַעְשׁוֹ יַעִיר.

1841

שיר למילים של מ. לרמונטוב וללחן י. שאשינה בביצוע ב. שטוקולוב באתר
<https://www.youtube.com/watch?v=nglRghJ2-1o>

(התרגומים של שני השירים מאת מ. לרמונטוב לעברית שלי. א.ג.)

המקורות:

1.

https://www.google.com/search?newwindow=1&safe=active&rlz=1C1CHZL_ruIL690IL690&biw=1366&bih=576&sxsrf=ACYBGNTMEoD9dnTJM1LZceCn3DMf3FZYuw%3A1579354413394&ei=LQkjXtvXF-iJLsP35-viAU&q=goethe+%C3%BCber+allen+gipfeln+interpretation&oq=goethe+%C3%BCber+allen+

- [gipfeln+&gs_l=psy-ab.1.6.0j0i203j0i22i30i7.4437.4437..10225...0.2..0.209.209.2-1.....0....1..gws-wiz.....0i71.ixVZKYVGynk Karl Heinz Weiers](#)
2. <https://lukomnikov-1.livejournal.com/481013.html>
 3. <https://www.abipur.de/referate/stat/679565356.html>
 4. http://mpg-trier.de/d7/read/goethe_ueberallengipfelnistruh.pdf
 5. <http://studiebolaggie77.blogspot.com/2017/02/wandrer-nachtlied-johann-wolfgang-von.html>
 6. <https://www.grin.com/document/91649>